

Структурно-семантичні різновиди односкладних речень у драматургії Б. Брехта

Односкладними називаються речення з одним головним членом, які для вияву повноти і своєрідного характеру свого змісту не вимагають доповнення другим головним членом. Структурно-граматичний центр односкладного речення представлений єдиним головним членом, а другий відсутній, і його не відтворюють ні з контексту, ні з мовленнєвої ситуації, ні з структурно-змістової природи речення. Тому односкладні речення є повними. Існують і неповні речення, коли чітко визначено якийсь пропущений член або декілька членів речення, які визначаються з контексту або ситуації. Метою даної роботи є визначення особливостей вживання односкладних речень у драматургії Б. Брехта. Для дослідження ми обрали п'єсу Б. Брехта "Матінка Кураж та її діти", оскільки цей твір є яскравим зразком драматургії. П'єса є хронікою з часів Тридцятилітньої війни, насичена діалогами та емоційно-забарвленим мовленням. Односкладні речення є найбільш поширеними у розмовній мові, що є результатом тяжіння до економії, стислості висловлювання. З цією метою вживаються слова, що замінюють цілі речення або словосполучення.

В основі дослідження лежить класифікація односкладних речень за мовознавцем І. Ю. Гузар. Ми вважаємо доцільним використовувати саме цю класифікацію, оскільки автор чітко поділяє односкладні речення на безпідметові, номінативні, еліптичні, окличні і вокативні, а також називає ознаки приналежності речень до певного виду. Допоміжними у роботі виступають класифікації науковців Є. І. Шендельс та М. Г. Арсенєвої, які стосуються насамперед дієслівних речень. Спираючись на ці класифікації серед дієслівних речень ми виділяємо наказові, інфінітивні та дієприкметникові.

Еліптичні речення — це речення, в яких пропущено один чи декілька потрібних для його структури членів, що встановлюється із попереднього речення чи ситуації мовлення. Еліптичні речення є надзвичайно емоційно насиченими та експресивно забарвленими. Уживання еліптичних конструкцій підпорядковане авторській меті "заощадити" мовні засоби, пришвидшити темп мовлення. Вживання вкорочених речень сприяє забезпеченню лаконічності висловлювань. Речення такого типу Б. Брехт вживає в діалогах для уточнення, коротких відповідях, що надають висловлюванню окрім лаконічності, певної жорстокості та ясності. При чергуванні запитань і відповідей репліки "чіпляються" одна за одну, утворюючи єдине діалогічне ціле, в якому немає потреби повторювати вже сказане:

- (1) *DER FELDWEBEL* *Wo sind eure Papiere?*
MUTTER COURAGE *Papiere?* [1, с.9].
- (2) *RUFE VOM AUSSCHANK* *Wirtschaft! Ein Branntwein!*
MUTTER COURAGE *Ersts Geld!* [1, с.65].

(3) *DER FELDWEBEL* Der gehört hierher. Ihr kennt euch.

MUTTER COURAGE **Wir? Woher?** [1, с.44].

Серед еліптичних речень у Б. Брехта переважають речення у яких відсутні і підмет і присудок:

(4) *MUTTER COURAGE* Und so hat eben jedes von uns seinen Namen.

DER FELDWEBEL **Was, jedes einen anderen?** [1, с.11].

(5) *MUTTERCOURAGE* Ich schlag Ihnen vor... wo ist der Feldprediger?

DER KOCH **In die Stadt mit dem Eilif** [1, с.89].

Опускаючи підмети та присудки, автор підкреслює лаконізм фрази, надає їй розмовної інтонації, оскільки неповні речення характерні саме для усного мовлення. Пропущений член стає зрозумілим не з контексту, а з мовленнєвої ситуації, оскільки всі учасники розмови знають, про що йдеться.

Також драматург використовує речення з пропущеним присудком, який можна відтворити з контексту чи ситуації:

(6) *MUTTERCOURAGE* Stimmt deine Kass?

SCHWEIZERKAS **Ja, Mutter** [1, с.30].

Існують також речення, в яких присудок можна відтворити не лише з контексту, а з самої конструкції речення. Слід зауважити, що можна відновити не конкретне пропущене дієслово, а лише тематичну групу, до якої воно належить.

(7) *DER KOCH* **Ja, der Krieg!** [1, с.79].

Найменшу частину складають еліптичні речення, в яких наявний лише присудок:

(8) *EILIF* **Gelacht.** So ist ein Gespräch draus geworden [1, с.24].

Можливість установлення значення відсутнього члена речення забезпечується кількома факторами:

а) наявністю членів речення, синтаксично пов'язаних із пропущеним;

б) лексичним та граматичним значенням залежних від пропущеного члена речення слів;

в) однотипністю конструкцій еліптичних речень, обмеженістю їхніх семантичних груп, мовною традицією.

Загальна властивість **дієслівних речень** – їх безпідметовість. Їх односкладність можна констатувати тільки на формально-граматичному рівні. На семантико-синтаксичному, в переважній більшості вони є двоскладними. Дія, позначена головним членом, виявляється як незалежна, самостійна. Типові односкладні речення характеризуються одним головним членом з чітко окресленою синтаксичною функцією та характеризуються неозначеністю предмета думки, зумовленої логіко-психологічною основою вираженого судження. Дієслівні односкладні речення – це такі речення, в яких мова йде про дію, діяч або виконавець якої не вербалізований (словесно не виражений). Зв'язок між дією та особою (виконавцем дії) у різних дієслівних форм відчувається по-різному. Найміцшим є зв'язок дії у наказових речення, найменш міцним – у дієприкметникових та інфінітивних реченнях.

Серед дієслівних речень у п'єсі Б. Брехта переважають **наказові** речення. Наказовий спосіб виражає адресоване співрозмовникові спонукання виконати певну дію. Наказові речення виражають спонукання до дії з метою виконання наказу, бажання, прохання, дозволу, поради того, хто говорить.

Односкладні наказові речення в німецькій мові виражаються другою особою однини або множини:

- (9) *Sei ruhig* [1, с.13].
- (10) *Gibt ihm Geld aus der umgehängten Tasche* [1, с.33].
- (11) *Bring das Geschütz weg! Läuff weiter* [1, с.36].
- (12) *Machs gut, laß dir nix wegnehmen, denk an deine Aussteuer!* [1, с.69].
- (13) *Laß sie drin! Gib mir lieber einen Schluck Schnaps* [1, с.92].

Велика кількість дієслівних речень виражають військові команди, накази:

- (14) *Bleib liegen!* [1, с.62].
- (15) *Kommt herauf.* [1, с.96].
- (16) *Bleibst stehn!* [1, с.96].
- (17) *Gebt Feuer!* [1, с.105].

Інфінітивні речення у системі односкладних конструкцій становлять дещо однотипні структури, що виражають широке коло модальних значень. Незважаючи на те, що значення часу в інфінітивних реченнях граматично не виражене, вони означають дію, яка має відбутися в найближчому майбутньому. Внаслідок притаманної їм експресивності й емоційності ці речення використовуються для категоричних висловлювань зі значенням наказу, передачі різних авторських міркувань тощо.

Отже, інфінітивні речення виражають не тільки думку, а й ставлення до неї мовця, тобто є засобом вираження модальних значень. Як впливає зі сказаного вище, німецькі інфінітивні речення не є активно вживаними у творі. Це переважно речення наказового та розповідного інфінітивного оформлення:

- (18) *Nicht zu machen* [1, с. 12].
- (19) *Verpfänden, nicht verkaufen, nur nix Vorschnelles, so ein Wagen kauft sich nicht leicht wieder in Kriegszeiten* [1, с.48].
- (20) *Hinsetze* [1, с.58].

Питальні речення інфінітивної форми у німецькій мові також можливі, але, по-перше, абсолютна частотність їх вживання у творі набагато менша, і, по-друге, варіанти інфінітивного оформлення цього типу в німецькій мові обмеженіші:

- (21) *Und wovon wollens leben?* [1, с.48].

Найменш вживаними серед дієслівних речень є дієприкметникові. Це переважно речення виражені партиципом II:

- (22) *Falsch geraten* [1, с.8].
- (23) *Überfall auf uns gemacht haben* [1, с.24].
- (24) *Was hast getan?* [1, с.24].

Вживання односкладних речень із партиципом I у творі нами не зафіксовано.

Окремі відмінності структурного і функціонального плану простежуються і в такому різновиді одночленного речення, як **номінативне речення**. Це структурний тип, основною функцією якого є, як це впливає із самого позначення, називання якогось явища, предмета, особи тощо. Найкраще таку функцію здатний виконувати називний відмінок, тому саме у називному відмінку стоїть головний член номінативного речення, чи його еквівалент. Номінативне речення вказує на існування предмету, дії, стану.

Бездієслівні речення розглядаються традиційно як ознака усного мовлення. У розповідях короткі речення надають тексту жвавості, яскравості, особливо у прямій мові. Номінальні фрази зображають предмет розмови коротко та наочно, тому їх часто вживають у назвах, планах як альтернативні варіанти для вдалого формулювання :

(25) *Zweites Finnisches Regiment* [1, с.9].

(26) *Glücklicher Verkauf eines Kapauns und grosse Tage des kühnen Sohnes* [1, с.20].

(27) *Mutter Courage auf der Höhe ihrer geschäftlichen Laufbahn* [1, с.75].

Стилістична цінність номінативних речень дуже різноманітна, вони відображають ситуативні картини та справляють візуальне вираження. Водночас вони є засобами концентрації :

(28) *Sechzig Heller für einen so jämmerlichen Vogel? Jämmerlicher Vogel? Dieses fette Vieh?* [1, с.20].

(29) *Fünzig Heller für einen riesigen Kapaun bei Belagerung* [1, с.20].

(30) *Im Innern eines Marketenderzeltes. Mit einem Ausschank nach hinten zu. Regen. In der Ferne Trommeln und Trauermusik* [1, с.64].

(31) *Vor einem halbzerfallenen Pfarrhaus. Grauer Morgen im Frühwinter. Windstöße* [1, с. 90].

Як бачимо, це речення обмеженої інформативності, які здебільшого вводять читача в обставини розповіді і самі пояснюються всім подальшим ходом подій. Таким чином, при всій своїй структурній автономності вони тяжіють до тексту, який іде за ними. Засобом предикації у таких реченнях є специфічна інтонація – номінативна, номінативно-вказівна, номінативно- оклична та інша. Незважаючи на те, що номінативні речення не мають виразних часових ознак, ідея буття, яка відбивається в них, здебільшого сприймається під знаком теперішнього часу.

Номінативним реченням властива поширена і непоширена структура:

(32) *Die Bauernfamilie* [1, с.61].

(33) *Hof* [1, с.62].

(34) *Wirtschaft! Ein Branntwein!* [1, с.65].

(35) *Feldlager. Ein Sommermorgen* [1, с.77].

(36) *Oh, ich unglückliche Mutter, ich schmerzreiche Gebälerin* [1, с. 16].

(37) *Der Zeugmeister ohne Gruß mit dem Schweizerkas ab* [1, с.30].

(38) *Meine Hemden! Das Stück zu einem halben Gulden!* [1, с.62].

Відзначимо, що номінативне речення, як одиниця номінації, характеризується диференційними ознаками: слугує назвою, виділяє назване як окрему сутність, здійснює номінативну функцію.

Вокативні речення трактують то як еквіваленти речення, то як окремих тип односкладних речень. Першим виокремив такі одиниці О. О. Шахматов, який і дав їм назву "вокативні речення", що є рівнозначними реченню і можуть містити залежно від інтонації різний зміст.

Вокативні речення – це односкладні речення-звертання, в яких передається певне почуття або волевиявлення, а предикативний центр виражається субстантивами в номінативі, які виражають заклик, пересторогу, спонукання до припинення дії, прохання, докір, обурення, незгоду зі співрозмовником тощо. Вживаються у розмовному мовленні, в діалогах.

За змістом та функцією речення вживані Б. Брехтом у п'єсі можна поділити на такі групи:

1) речення-вітання:

(39) *Guten Morgen, Herr Feldwebel!* [1, с.8].

(40) *Guten Morgen, ihr Leut!* [1, с.8].

(41) *Gott zum Grufß, liebes Fräulein* [1, с.43].

2) речення, які називають адресата мовлення з метою привернути його увагу:

(42) *Kattrin, Frieden!* [1, с.78].

(43) *Courage, ein Besuch!* [1, с.79].

(44) *Werter Herr, Gesinde und Hausbewohner!* [1, с.93].

3) речення з виразною спонукальною функцією:

(45) *Einen für mich, Feldprediger* [1, с.83].

(46) *Ihr da! Kommt herauf.* [1, с.96].

(47) *Du, komm her!* [1, с.100].

Саме ці додаткові значення і дають можливість розглядати аналізовані конструкції як окремий тип односкладних речень і протиставляти їх звичайним звертанням, що входять до структури односкладного чи двоскладного речення.

В **окличних реченнях** висловлена думка супроводжується виявленням якихось емоцій. Тоді вони вимовляються з почуттям радості, захоплення, здивування, обурення, страху тощо. Такі речення є найменш уживаними Б. Брехтом. Основною ознакою окличних речень за І. Ю. Гузар є наявність вигуків, часток вигуків по походженню. Окличні речення, вжиті у п'єсі можна поділити на три групи:

1) речення зі звертаннями:

(48) *Du Haderlump!* [1, с.13].

(49) *Du finnischer Teufel!* [1, с.28].

(50) *Auch du, mein Sohn!* [1, с.94].

2) речення з окличними частками:

(51) *Prost!* [1, с.80].

(52) *Aha!* [1, с.82].

(53) *Holla, ihr Leut!* [1, с.83].

3) речення-вигуки:

(54) *Blödheit!* [1, с. 15].

(55) *Frieden!* [1, с.77].

(56) *So was!* [1, с.84].

(57) *Gott sei Dank!* [1, с.88].

Проаналізувавши групи окличних речень, ми можемо виділити наступне: такий тип окличних речень, як речення зі звертаннями дає можливість протиставляти їх вокативним реченням. У окличних реченнях звертання є лише формальним, а у вокативних – звертання адресоване окремій особі або групі осіб. Звертання в окличних реченнях має емоційне забарвлення, за допомогою якого виражаються почуття та емоції мовця і на відміну від вокативних речень, які не зосереджені на діях адресата, а мають більш абстрактне поняття.

В результаті дослідження у творі було виділено 205 односкладних речень. Серед них переважають еліптичні речення (90) та дієслівні (59). Дещо менше було виділено називних речень (35) та зовсім незначна частина вокативних (11) та окличних (10). Як засвідчують проаналізовані дані, еліптичні речення складають переважну більшість серед односкладних речень усіх типів

Проведене нами дослідження дало змогу виявити особливості функціонування односкладних речень у драматургії Б. Брехта на матеріалі його п'єси "Матінка Кураж та її діти". Оригінальність побудови п'єси з використанням цікавої структури односкладних речень ще раз підкреслює актуальність розгляду цієї проблеми. Цікавим є дослідження системи синтаксичних засобів, зокрема різних функціональних та інших видів простого неускладненого речення, за допомогою яких створюється такого роду незвичайні твори. Саме в цьому аспекті виявлено, на нашу думку, особливу роль простого речення.

Література

1. Brecht B. Mutter Courage und ihre Kinder. / B. Brecht – B.: Suhrkamp Verlag, 1980. – 129 S.